

บทวิจารณ์หนังสือ (Book review)

เรื่อง “Gender and Natural Resource Management: Livelihoods, Mobility and Intervention”¹

กนกวรรณ มะโนรมย์

Kanokwan Manorum

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

E-mail: kanokwan.m@ubu.ac.th

Received: Nov 23, 2016

Revised: Dec 22, 2016

Accepted: Jan 10, 2017

ผู้เขียนมีความสนใจแนวคิดเพศสภาพกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีโอกาสดำเนินการอ่านหนังสือเรื่อง “เพศสภาพ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: วิถีชีวิต การเคลื่อนไหว และการปฏิบัติการในการพัฒนา” ที่พิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. 2009² หนังสือเล่มนี้เกิดจากการรวม

¹ หนังสือนี้จัดพิมพ์โดย Institute of Southeast Development Research Center (ISEAS), Singapore

² ในหนังสือนี้มีบทความจากงานวิจัยทั้งหมด 11 เรื่องโดยแบ่งออกเป็นสามประเด็นหลัก (Themes) ได้แก่ ประเด็นแรก คือ Contextualizing gender and natural resource governance in neo-liberal times ประกอบด้วย บทความเรื่อง 1) Gender, Doi-Moi and Coastal resource management in the Red River Delta, Vietnam เขียนโดย Hue Le Thi Van ;2) Intensification regimes in Village-based silk production, Northeast Thailand: Boosts (and Challenges) to women’s authority เขียนโดย Babara Earth, Patcharin Lapanun, Nit Tassniyom, Benjawan Narasaj, Patcharin Ruchuwarak, และ Southanome Keola ;3) Multi-local livelihoods, natural resource management and gender in Upland Indonesia และ 4) Women’s land rights in rural China: Central situation and likely trends เขียน

บทความงานวิจัยจากประเทศต่างๆในเอเชีย โดยมี Babette esurreccion และ Rebecca Elmhirst เป็นบรรณาธิการหนังสือ ทั้งสองท่านมีผลงานเป็นที่รู้จักทางวิชาการด้านสตรีนิยมและเพศสภาพกับการจัดการทรัพยากร ผู้เขียนเห็นว่าบทวิจารณ์หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับการถกเถียงเกี่ยวกับเพศสภาพในประเด็นสิ่งแวดล้อม และการจัดการทรัพยากรพร้อมนำเสนอมุมมองที่เป็นทิศทางของแนวคิดเพศสภาพใหม่ๆ

ประโยคแรกของบทแรก บรรณาธิการได้กล่าวว่าหนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับมิติของเพศสภาพในการจัดการและการใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นในเอเชียและต้องการเสนอให้เห็นถึงความท้าทายของการต่อรองเชิงทฤษฎี และแนวคิดที่ว่าด้วยเพศสภาพกับนโยบายการจัดการทรัพยากรและการนำ

โดย Linxiu, Zang, Chengfang Liu, Hoamiao Liu และ Lerong Yu ประเด็นหลักที่สองคือ Gender interventions: Targeting women in sustainable development projects ประกอบด้วยบทความเรื่อง 1) Autonomy reconstituted and gender implications of resettlement on the Orange of Peninsular Malaysia เขียนโดย Carol Young และ Ooi Lin ; 2) Do women-Only approach to natural resource management help women? The case of community forestry in Nepal เขียนโดย Marlene Buchy และ Bimala Rai; 3) Gender, legitimacy and patronage-driven participation: fisheries management in the Tole Sap Great Lake, Cambodia เขียนโดย Bernadette P. Resurrecion และ 4) Gender, Microcredit and conservation at Caothai: An attempt to link women, conservation and development เขียนโดย Melinda Herrold-Menzies ประเด็นหลักที่สามคือ Responding to intervention: Gender, knowledge and authority ประกอบด้วยบทความเรื่อง 1) Insider/outsider politics: Implementing gender participation in water resource management เขียนโดย Kathleen O'Reilly 2) Gender indigenous vegetables in Mainland Southeast Asia: A gender asset เขียนโดย Lisa Leimar และ Britta Ogle และ 3) Religion, gender and the environment in Asia: moving beyond the essentialism of spiritual ecofeminism เขียนโดย Emma Tomalin

แนวคิดไปใช้ระดับปฏิบัติการ ซึ่งความท้าทายหลายประการ เช่น การต้องฝ่าข้ามแนวคิดที่มองเห็นเพศสภาพจากมุมมองแบบหยุดนิ่งหรือเชิงเทคนิค (Technical fix) ไปสู่การ “มุมมองการเมืองของเพศสภาพ” (Politicized view of gender)

การทำให้ “มุมมองการเมืองของเพศสภาพ” มีฐานะเป็นเครื่องมือทางแนวคิดในการวิเคราะห์ที่สำคัญ (Critical analytical concept) สามารถนำมาทำความเข้าใจมิติสังคม การเมืองของการจัดการทรัพยากรและธรรมาภิบาล เพื่อลดปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นเช่นความไม่เป็นธรรมในการใช้ การเข้าถึง และการควบคุมการจัดการทรัพยากรของผู้หญิง การทลายโอกาสอันจำกัดของผู้หญิงในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การจัดการทรัพยากรในฐานะที่เป็นแหล่งอาหาร รายได้ และ อื่นๆ เป็นต้น

นอกจากนี้บรรณาธิการยังได้พยายามสถาปนา “มุมมองการเมืองของเพศสภาพ” ให้มีฐานะเป็นแกนกลางสำคัญในการถกเถียงประเด็นเรื่องทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้นเนื่องจากเพศสภาพได้สร้างและถูกผลิตซ้ำตลอดเวลาในการต่อรองและธรรมาภิบาลการจัดการทรัพยากร ดังนั้นเพศสภาพจะต้องถูกมองในมิติการเมืองเรื่องของเพศสภาพมากขึ้น ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างผู้หญิงผู้ชาย เพื่อมองข้ามมุมมองที่เห็นผู้หญิงเป็นเพียงผู้มีบทบาทแตกต่างจากผู้ชายในการจัดการทรัพยากรและงานครัวเรือนรวมทั้งความรู้ในการจัดการทรัพยากรที่มักจะมองว่าผู้หญิงเปรียบเหมือนกับธรรมชาติตามแนวคิดสตรีนิยมนิเวศ (Ecofeminism) ที่ว่าผู้หญิงมีความใกล้ชิดธรรมชาติ ด้วยมุมมองเช่นนี้ ผู้หญิงมักถูกมอบหมายจากสังคมให้ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ปกป้องธรรมชาติ เช่น ตัดไม้ ป่าไม้ หรือ แม่น้ำ รวมทั้งทำหน้าที่ในครัวเรือนหรืองานบ้าน (เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิก) อยู่ตลอดเวลา การมองผู้หญิงเช่นนี้ได้ละเลยมิติการเมืองเรื่องเพศสภาพ ทำให้ผู้หญิงไม่มีบทบาทสำคัญในระดับการตัดสินใจเชิงนโยบายการจัดการทรัพยากร

ในประเด็นหลักของหนังสือได้แก่ “Contextualizing gender and natural resource governance in neo-liberal times” บรรณาธิการเรียกร้องให้ ‘มุมมองเพศสภาพเชิงการเมือง’ ควรเป็นหัวใจหลักหรือแนวคิดหลักในการจัดการทรัพยากร โดยต้องเข้าใจให้ชัดเจนว่า ผู้หญิงมีตัวตนที่หลากหลายมิติ (Multidimensional subjectivities) รวมทั้งต้องตั้งคำถามเกี่ยวกับความแตกต่างหลากหลายและลื่นไหลในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงกับชาย และ ระหว่างหญิงกับหญิงด้วยกันเองด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองที่เสนอว่า ไม่ควรมีสมมติฐานล่วงหน้าและมีมุมมองบทบาทของผู้หญิงแบบตายตัวหรือเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ว่า ผู้หญิงมักตกเป็นเหยื่อของการพัฒนา ผู้หญิงต้องดูแลครอบครัว หรือ ผู้หญิงมักไม่ได้ประโยชน์จากการพัฒนา เป็นต้น แท้จริงแล้วผู้หญิงก็ได้ประโยชน์จากการพัฒนาที่ผ่านการต่อรองและการใช้ความรู้และอำนาจด้วยเช่นกัน

บรรณาธิการได้วิเคราะห์ต่อว่าเราต้องมองบทบาทของผู้หญิงในลักษณะมีความเป็นพลวัต และเน้นความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างชายและกลุ่มอื่นๆ ในสังคมในด้านการเข้าถึงและการควบคุมการใช้ทรัพยากรเป็นหลัก ในกลุ่มผู้หญิงเองก็มีความแตกต่างหลากหลายภายในตามบริบทความเป็นมาทางเชื้อชาติ ความเชื่อ ประวัติศาสตร์หรือเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม การเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรของผู้หญิงจึงถูกนิยามใหม่เสมอๆเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและบริบทของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและ ตัวตนของผู้หญิง (Women subjectivities) มักปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขเหล่านี้

บรรณาธิการกล่าวชัดเจนว่า ตัวตนของผู้หญิงมีหลากหลาย รวมทั้งผู้หญิงมีเครือข่ายที่หลากหลาย ผู้หญิงสามารถเรียกร้องการจัดการพัฒนา มีอำนาจและฐานะที่ต่างกันในในการจัดการทรัพยากรอีกด้วย ขณะเดียวกัน การมีมุมมองตัวตนของผู้หญิงที่หลากหลายเช่นนี้เอง ทำให้มองเห็นว่าผู้หญิงไม่มีความเป็นเนื้อเดียวกันหรือมีตัวตนที่เหมือนกันหรืออยู่

สถานะเหมือนกันอีกต่อไป หากแต่ตัวตนของผู้หญิงมีความแตกต่างและมีหลากหลายกลุ่ม (Differentiated categories) และผู้หญิงมีตำแหน่งแห่งที่ที่หลากหลาย (Multiple positionalities) อีกด้วย และผู้หญิงแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อนแตกต่างกันขึ้นกับเงื่อนไขที่กำหนด เช่น เชื้อชาติ ขนชาติ ความเชื่อ ศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์และเพศวิถี ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับธรรมชาติจึงมิใช่เรื่องที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเหมือนนักคิดกลุ่มสตรีนิยมสายนิเวศวิเคราะห์ที่มีมาก่อนหน้านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมมีหลากหลายแบบขึ้นกับพื้นที่และนิเวศเกษตร เป็นต้น

การนำ “มุมมองการเมืองของเพศสภาพ” มาเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากร มีความสำคัญต่อปฏิบัติการงานพัฒนามากเพราะงานวิจัยที่ปรากฏในหนังสือได้ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นเป้าการพัฒนาอย่างยิ่งโดยเฉพะอย่างยิ่งภายใต้บริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและโลกาภิวัตน์ที่กระบวนการพัฒนานี้ได้ปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ของพื้นที่และทรัพยากรตลอดจนวิถีการดำรงชีพทั่วเอเชีย รวมทั้งเชื่อมโยงพื้นที่และทรัพยากรของท้องถิ่นกับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงระดับโลกผ่านกระบวนการแย่งชิงขูดรีดทรัพยากรเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ผลักให้ชาวนาขนาดเล็กเข้าสู่วงจรการค้าระดับโลกโดยการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดขนาดใหญ่ เช่น พืชพลังงาน ปาล์ม กาแฟ และ โกโก้ เป็นต้น การเชื่อมโยงท้องถิ่นกับตลาดโลกทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของการดำรงชีพที่มาพร้อมกับการลดบทบาทของภาคการเกษตรพร้อมกับการเห็นบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการเคลื่อนย้ายแรงงานหญิงชายจากชนบทสู่ภาคการผลิตใหม่ๆ ทั้งในชนบทและเมือง ทั้งในและต่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเช่นนี้ทำให้เห็นบทบาทความเป็นชาย (Masculinities) บทบาทความเป็นหญิง (Femininities) ที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งงานในบ้าน (Reproductive) และงานนอกบ้านที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Productive) รวมทั้งกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร เป็นต้น เราจึงมักเห็นการเพิ่ม/ลดบทบาททาง

เศรษฐกิจของผู้หญิงและชายในพื้นที่การเกษตร เช่นในประเทศ จีน เวียดนาม และ ไทย เป็นต้น ดังนั้นการพัฒนาหรือการดำเนินโครงการ พัฒนาระดับพื้นที่จึงต้องให้ความสนใจและนำมามองใหม่ๆเกี่ยวกับเพศสภาพมาวิเคราะห์และเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเป็นเจ้าของโครงการ อนุรักษ์หรือจัดการทรัพยากรรวมทั้งการมีสิทธิเหนือทรัพยากร

บรรณาธิการชี้ว่าเพศสภาพในมิติความรู้และอำนาจในการจัดการ ทรัพยากรนั้นสะท้อนตัวตนของผู้หญิงในฐานะผู้กระทำการ (Agencies) และอำนาจบทบาท ตลอดจนความรู้ของผู้หญิงมีความแตกต่างกันในแต่ละคน ในการจัดการทรัพยากร บรรณาธิการได้ยกตัวอย่างข้อค้นพบของ Kathleen O' Reilly ในบทความเรื่อง “Insider/outsider politics: Implementing gender participation in water resource” ที่ทำวิจัยในประเทศอินเดียโดยวิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ ความรู้และอำนาจหน้าที่ของผู้หญิง ในการจัดการทรัพยากรน้ำ พบว่าผู้หญิงที่มีตัวตน ความรู้ ตำแหน่งแห่งที่ทั้งในฐานะคนในและคนนอก และอำนาจหน้าที่ต่างกันส่งผล ต่อทิศทางและผลพวงที่ตามมาของการจัดการทรัพยากรน้ำ ส่วนอีก ตัวอย่างได้แก่งานที่ศึกษาเกี่ยวกับความรู้ของผู้หญิงในการเก็บหาผักป่า เรื่อง “Gender indigenous vegetables in Mainland Southeast Asia: A gender asset” เขียนโดย Lisa Leimar และ Britta Ogle ที่พบว่าผู้หญิงแต่ละคนมีความแตกต่างกันมากในความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ของป่า ชนิดผักที่เก็บหา และพื้นที่สาธารณะเป็นต้น หากทว่าอำนาจและกลไกของ เสรีนิยมทำให้ป่าหรือพื้นที่สาธารณะกลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ส่งผล กระทบต่อบทบาทและความรู้ของผู้หญิงแต่ละคนในการเข้าใช้และควบคุม ทรัพยากรสาธารณะ

ผู้เขียนเห็นว่าหนังสือเล่มนี้อยู่ในกระแสของการทำให้ “มุมมอง การเมืองของเพศสภาพ” กลายเป็นหัวใจหลักของการวิเคราะห์การจัดการ และธรรมาภิบาลทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุผลหลายประการดังนี้

ประการแรก หนังสือเล่มนี้ได้ขยายมุมมองที่มีต่อตัวตนผู้หญิงให้ ลึกซึ้งมากในฐานะที่ผู้หญิงมีความแตกต่างหลากหลายภายในตนเองซึ่ง ขึ้นกับตำแหน่งหน้าที่ ฐานะ บทบาท ความรู้ การเคลื่อนย้ายถิ่น กรรมสิทธิ์ ในทรัพยากร ประสบการณ์และทักษะการเชื่อมโยงกับเสรีนิยมและ โลกาภิวัตน์ ซึ่งมุมมองเหล่านี้ทำให้ก้าวข้ามพ้นแนวคิดแบบเหมารวม หรือ ขั้วตรงข้ามเรื่องการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงและชายตามแนวคิดเพศ สภาพในการพัฒนา (Gender and development) (Rocheleau, 1991; Rodda, 1991)

ประการที่สอง หนังสือเล่มนี้ทำให้เห็นว่าผู้หญิงชนบทในเอเชียมี บทบาทและความสำคัญแตกต่างกันเชิงเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และ ไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงทุกคนเข้าถึงและได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียม กันจากนโยบายเศรษฐกิจเสรีและโลกาภิวัตน์ เนื่องจากผู้หญิงแต่ละคนมี ความรู้ทักษะและความสามารถในการจัดการทรัพยากรหรือแสวงหาความ มั่งคั่งได้แตกต่างกัน (Ranking, 2001; Razavi, 2002; Momsen, 2007)

ประการที่สาม “มุมมองการเมืองของเพศสภาพ” ทำให้เห็นว่า ผู้หญิงมีบทบาทอย่างเป็นพลวัตในการจัดระบบนิเวศ ผ่านกระบวนการ เข้าถึง ควบคุม ความขัดแย้ง การปราศสิทธิ์ และจัดการทุนนิเวศภายใต้ยุค ที่ทรัพยากรธรรมชาติมีอย่างจำกัดมากขึ้น พร้อมๆ กันนี้ผู้หญิงได้พัฒนา และเพิ่มเติมความหลากหลายของการดำรงชีพให้มากที่สุดเพื่อความเป็น ครว์เรือน ผู้หญิงใช้สองเงื่อนไขนี้เป็นหลักสำคัญในการรักษาระบบอาหาร ของครัวเรือนให้ยั่งยืน ผ่านรูปแบบต่างๆ โดยยังสามารถเข้าถึงอาหาร จากแหล่งธรรมชาติได้แก่ แม่น้ำ ที่ราบน้ำท่วมถึง พื้นที่ชุ่มน้ำ การจัดการ ที่ดิน และป่า การซื้ออาหาร การหารายได้เพิ่มเติมจากงานทั้งในและนอก ภาคการเกษตร การซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหารที่ได้จากธรรมชาติมาเป็นตัว เงินเพื่อซื้ออาหารประเภทอื่นสำหรับตอบสนององรสนิยมและการ

เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการกินอาหารของคนรุ่นใหม่ การผลิตอาหารเองในพื้นที่ทรัพยากรของครอบครัวและทรัพยากรส่วนรวม นอกจากนี้ยังพยายามรักษาและเพิ่มทุนทางนิเวศเพิ่มเติมเพื่อรองรับความต้องการอาหารของครอบครัว (Van der Phoug, 2009) ดังนั้น “มุมมองเพศสภาพเชิงการเมือง” ชี้แนะว่ายิ่งทุนนิเวศยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นในยุคการแข่งขันและช่วงชิงทรัพยากรและการที่ผู้หญิงมีความสามารถในการเข้าถึงและจัดการทุนนิเวศได้ด้วยตัวเองมากเท่าใด ย่อมทำให้ระบอบอาหารของครัวเรือนมีความแข็งแกร่งมากขึ้น ซึ่งสามารถสร้างพลังอำนาจของผู้หญิงโดยการทำให้งานบ้านกลายเป็นพื้นที่ของการสร้างอำนาจและการต่อรองให้กับผู้หญิงได้ ซึ่งเป็นมุมมองใหม่ๆเกี่ยวกับสตรีนิยมหรือเพศสภาพที่เคยมองว่างานบ้านเป็นงานที่ไม่สร้างพลังให้กับผู้หญิงได้

ประการสุดท้าย หนังสือเล่มนี้ทำให้เห็นว่า “มุมมองการเมืองของเพศสภาพ” กลายเป็นสิ่งจำเป็น ในการกำหนด นโยบาย แผน และกิจกรรม การพัฒนาระดับนานาชาติ ระดับชาติและระดับท้องถิ่น (Radcliffe, 2006) เนื่องจากสนับสนุนให้ผู้หญิงมีโอกาสเป็นตัวแสดงหลัก (Agencies) และมีบทบาทแตกต่างในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงนโยบายทั้งการปกป้องสิ่งแวดล้อม การเคารพสิทธิมนุษยชน การเรียกร้องความเสมอภาคและความยุติธรรม ความเป็นประชาธิปไตย การมีส่วนร่วม และการกำหนดแนวทางการพัฒนาและการจัดการธรรมชาติโดยมีชุมชนท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้การเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งดำเนินการได้ดีในบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งได้รับการหนุนเสริมและสร้างพลังต่อรองจากองค์กรที่เกี่ยวข้อง

Reference

- Momsen, J. 2007. "Gender and agrobiodiversity: Introduction to the special issue". **Journal of Tropical Geography** 28:1-6.
- Radcliffe, S.A. 2006. "Development and geography: Gendered subjects in development process and intervention". **Progress in Human Geography** 30 (4): 524-532.
- Ranking, K. N. 2001. "Governing development: Neoliberalism, microcredit and rational economic women". **Economy and society** 30 (1):18-37.
- Razawi, S. 2003. "Introduction: Agrarian change, gender and land rights". **Journal of Agrarian Change** 3(1/2): 2-32.
- Resurrecion, P. B and Rebecca Elmhirst. 2009. **Gender and natural resource management: Livelihoods, mobility and interventions**, Singapore: ISEAS.
- Rocheleau, D.1991. **Gender, ecology and the science of survival. Agriculture and Human Values.** 8 (1): 156-165.
- Rodda, A. 1991. **Women and environment**. London. Routledge.
- Van der Ploeg, J D. 2008. **The new peasantries: Struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization**. London: Earthscan.